

Bogumił Skowroński

Ks. prof. Stanisława Olejnika rozwój koncepcji podręcznika teologii moralnej

---

Studia Włocławskie 3, 20-26

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. BOGUMIŁ SKOWROŃSKI

**KS. PROF. STANISŁAWA OLEJNIKA
ROZWÓJ KONCEPCJI PODRĘCZNIKA TEOLOGII MORALNEJ**

Wśród publikacji naukowych ks. profesora Stanisława Olejnika na szczególne podkreślenie zasługuje podręcznik teologii moralnej. Zamyśl opracowania tego dzieła zrodził się z przekonania, które Profesor wyraził w jednym ze swoich artykułów: „na pierwszy rzut oka sytuacja na tym terenie niewiele się zmieniła. Publikacji naukowych z omawianej dziedziny ukazuje się mało, podręczniki wiecznie te same [...]. Do wyliczenia nowych starczyło by palców u jednej ręki. Zmieniły się jednak nastroje i przekonania”.¹

Dostrzegrany stan zastoju w teologii, a w teologii moralnej w szczególności, spowodowany został w znacznej mierze przez drugą wojnę światową. W wyniku jej działań i przeobrażeń społecznych powstały duże trudności dla pracy teologów. Zniszczone zostały ośrodki uczelniane, wielu pracowników naukowych straciło życie, rozproszone zostały źródła, zmieniały się też oczekiwania społeczne. W wyniku tych i innych przeobrażeń traciły na aktualności opracowania oparte na systemach dawnych teologów. Starsi teologowie, którzy przetrwali wojnę, mimo dobrych chęci niewiele mogli w tej sytuacji zrobić, było ich zresztą niewielu. Dla przykładu można wymienić ks. prof. Antoniego Borowskiego, który do końca swego życia podejmował ambitne wysiłki podnoszenia teologii moralnej z zastoju. Można powiedzieć, że w tamtej sytuacji wysiłki starszych teologów zmierzały do przekazania młodszym teologom potrzebnych uprawnień – przez umożliwienie im zdobycia stopni naukowych – do samodzielnej pracy naukowej. Potrzeba było wielu nowych pracowników naukowych, by wyrównać liczne przedwojenne i powojenne braki w tej dziedzinie.²

Jako jeden z pierwszych w Polsce, już w 1949 roku, podjął się pionierskiej pracy naukowej w zakresie teologii moralnej ks. Stanisław Olejnik. Stosownie do istniejących wtedy możliwości początkowo realizował to trudne zadanie w ramach Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego, potem – od roku 1954 – w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie i w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

Obok publikowania swych przemyśleń naukowych w różnych artykułach najczęściej troski poświęcał opracowywaniu podręcznika teologii moralnej w języku polskim. Do tej pory ukazało się pięć wersji, ciągle udoskonalanych, tegoż podręcznika. Każda z wersji bardzo szybko zniknęła z półek księgarskich, co świadczy o tym, jak wielkie było i jest zapotrzebowanie na taki podręcznik.

W Polsce tradycja pisania podręczników z zakresu teologii moralnej w przeszłości była bardzo skromna. Dwaj lazaryści (Andrzej Pohl i Antoni Putiatycki) opracowali podręczniki w języku łacińskim. Podręcznik Pohla nosił tytuł: *Institutiones theologiae moralis*, a Putiatyckiego *Theologia moralis*. Ukazały się także w języku polskim dwa tłumaczenia podręczników zagranicznych autorów: *Etyka chrześcijańska, czyli teologia moralna* oraz *Teologia moralna do użytku plebanów i spowiedników*. W zasadzie w zakresie pisania podręczników zaczęto coś robić dopiero w XIX i XX wieku. W wieku XX do najwybitniejszych przedstawicieli teologów moralistów w Polsce, oprócz ks. prof. Stanisława Olejnika, należeli: Jacek Woroniecki, Antoni Borowski, Władysław Wichler, Stanisław Huet, Walenty Urmanowicz i Stanisław Witek. W latach siedemdziesiątych XX wieku kilku polskich moralistów podjęło próbę opracowania podręcznika z teologii moralnej. W wyniku tych prób ukazały się dwa niezależne opracowania podręcznikowe: pierwsze to *Teologia moralna fundamentalna* ks. prof. Stanisława Witka; drugie jest pracą zbiorową, której przewodniczył bp Stanisław Smoleński, i nosi nazwę *Powołanie chrześcijańskie – zarys teologii moralnej*, ale wydano tylko pierwszy tom pt. *Istota powołania chrześcijańskiego* (1976 r.).

Po krótkim ukazaniu wysiłków polskich teologów moralistów nad opracowywaniem podręcznika lepiej można zrozumieć trud i wkład ks. prof. Stanisława Olejnika w tym przedmiocie. Praktycznie trud ten został podjęty w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych XX wieku i trwa do chwili obecnej. Przygotowany jest bowiem do druku trzeci tom piątej wersji podręcznika.

Autor doskonale zdawał sobie sprawę z ogromu pracy, której się podejmował, tym bardziej, że zamierzał ją wykonać na możliwie najwyższym poziomie: „Odnowa teologii moralnej nie jest w każdym razie sprawą, którą by można «tak od ręki» załatwić. To musi zwolna dojrzewać. Że w Polsce dojrzewanie to idzie wolniej niż gdzie indziej, nie ulega najmniejszej wątpliwości. Co tu u nas mówić o dobrych podręcznikach, jeśli my ich prawie w ogóle nie posiadamy. Ale jeżeli mamy się zabrać do ich przygotowania, musimy wiedzieć, czego się od nich dzisiaj trzeba domagać”.³

Pierwsza podręcznikowa wersja teologii szczegółowej została zbudowana przez ks. Olejnika w oparciu o układ cnót przedstawiony przez św. Tomasza

z Akwinu. Chodzi tu o cnoty zwane teologicznymi albo teologalnymi (wiera, nadzieja i miłość) i cnoty kardynalne (roztropność, sprawiedliwość, umiarkowanie i męstwo). Podjęty trud zaowocował ukazaniem się podręcznika w 1969 roku. Choć praca ta miała charakter pionierski, jej Autor nie ukrywał, że odwoływał się w niej do podręczników Prümera i Merkelbacha, ze względu na ich precyzję i zwięzłość. Korzystał także z innych dzieł, które wносиły nowe treści i metody. Należy tu wymienić takich autorów, jak: Tillman, Ermeche, Stelzeneberg i Häring. Pierwsza część podręcznika ks. S. Olejnika oparta została na Objawieniu, podawanym i interpretowanym przez Kościół oraz Tradycję.⁴ Autor uwzględnił też, wprawdzie w niewielkim stopniu, sygnały Soboru Watykańskiego II, co do budowy struktur teologii moralnej. Szersze wykorzystanie tych postulatów było zamierzone w późniejszym czasie, kiedy pełniej rozwinie się interpretacja myśli soborowych.

Powyższa praca jest pierwszym tomem teologii moralnej szczegółowej. Dalsze opracowania tej części poświęcone zostały moralności życia osobistego, życia społecznego oraz współżycia z bliźnimi. Wykład o cnotach Autor rozpoczyna od bliskiego idei powołania stwierdzenia, że życie ludzkie ma podwójny wymiar – daru i zadania. Jedno i drugie realizuje się przez dążenie do eschatologicznych przeznaczeń człowieka. Potrzebny jest do tego stały wysiłek przyjmowania daru Bożego. Do realizacji tego zadania konieczna jest też łaska.⁵ Nie można pominąć tu także dobrego i stałego działania. Wyraża się ono cnotami moralnymi, czyli moralnie dobrymi sprawnościami.

Na naczelnym miejscu wśród wszystkich cnót stawia Autor za św. Tomaszem trzy cnoty Boskie: wiarę, nadzieję i miłość.⁶ Każdej z tych cnót poświęcony jest oddzielny traktat. Myśli zawarte w poszczególnych traktatach oparte są na źródłach Objawienia i poparte bogatą bibliografią. Dość dużo miejsca w tej części podręcznika poświęcone jest bogactwu życia nadprzyrodzonego, które wnoszą cnoty Boskie: „Cnoty teologiczne bowiem, kładąc się u podłoża nadprzyrodzonej osobowości moralnej, kształtują całą działalność moralną człowieka. Mogą się uzewnętrzniać nie tylko we właściwych sobie aktach, ale i w aktach innych cnót, jak roztropność, pokora, sprawiedliwość i in.”⁷

W dalszym ciągu pracy nad podręcznikiem przedmiotem wnikliwej analizy stała się cnota religijności. Ukazuje ona swoistą relację człowieka do Boga, różną od tej, która występuje w cnotach Boskich. Stąd zachodzi potrzeba osobnego jej opracowania.⁸ Najpierw Autor starał się wyjaśnić trudności tkwiące w samej nazwie „religijność”. Następnie wskazał na próby, które podejmowano, by zmienić tę nazwę, ale nie przyniosły one zamierzonego skutku, tzn. potrzebnego uściślenia. Dlatego pozostano przy tradycyjnej nazwie „religijność”, z zaznaczeniem, by unikać wieloznaczności.⁹

Trzeba tu zwrócić uwagę, że obecnie zauważa się duże zainteresowanie naukowców religijnością od strony empirycznej. Szczególnie dużą rolę zaczęły odgrywać w tym zakresie takie nauki jak: psychologia i socjologia. W związku z tym powstały nawet nowe dyscypliny wiedzy, jak: psychologia religii, socjologia religii, czy filozofia religii. W podręczniku, jako dzieło teologicznym, dociekania empiryczne zostały potraktowane tylko jako dziedziny pomocnicze. Podstawowym źródłem dla badań nad religijnością jest Objawienie Boże ukazywane od wieków przez Kościół. Jeśli chodzi o opracowanie teologiczne, to Autor sięga do nowych opracowań, nie zrywając jednak z myślą tomistyczną. Szczegółowe rozpatrywanie religijności dokonuje się na płaszczyźnie postawy, cnoty moralnej, daru Bożego i normy działania. Szczególna uwaga została w podręczniku skupiona na dwu wewnętrznych aktach religijności, którymi są pobożna żarliwość i modlitwa. W końcowej fazie opracowania dość dużo miejsca poświęcono niereligijności oraz fałszywej religijności.

Druga część podręcznika, wydana również w 1969 roku, została poświęcona osobistemu życiu chrześcijanina i nosiła tytuł *Katolicka etyka życia osobistego*. Była ona oparta na rozumie oświeconym wiarą. Kluczową jednak rolę dla usprawnienia życia osobistego spełnia jednak pożądanie duchowe, czyli wola. Musi to być jednak „dobra wola”.¹⁰ Wykonuje ona swoją funkcję dzięki sprawiedliwości wspieranej w porządku nadprzyrodzonym przez miłość. Do należytego zaś funkcjonowania sprawiedliwości potrzebny jest cały zespół cnót jej towarzyszących. Sprawiedliwość każe woli liczyć się ze szlachetnością, ale przede wszystkim z oddaniem każdemu tego, co się mu należy. Wskazuje nadto na pewne groźne przewinienia człowieka, którymi są: zabójstwo, kradzież, oszczerstwo, kłamstwo, wojna agresywna lub niedotrzymanie umowy. Omówiony tu porządek moralny powinien objąć całe życie człowieka – nawet to najbardziej intymne. Ponieważ te sprawy nie zawsze dotyczą innych, dlatego też nieraz są lekceważone. Nie wolno jednak i tej sfery życia lekceważyć, bowiem w jakiś sposób, przynajmniej w dalszej perspektywie, wiąże się ono z innymi ludźmi. Zresztą mądre i poprawne działanie dla celów osobistych jest bardzo potrzebne. Bowiem stanowi ono podstawę do właściwego układania życia społecznego. Dezorganizacja jednostek prowadzi do dezorganizacji społeczeństw. Źle ustawione życie osobiste utrudnia w większym bądź mniejszym stopniu współzycie z innymi ludźmi, a tym bardziej kierowanie nimi.

Struktura niniejszego tomu przybrała formę, którą przyjął św. Tomasz. Według niego na pierwszym miejscu należy postawić cnotę męstwa, a dopiero po niej umiarkowanie.¹¹ Omawianie męstwa zostało połączone z ze-

społem cnót z nim związanych. Przy opisie umiarkowania na pierwszy plan została wysunięta kardynalna cnota umiaru, a potem inne cnoty z nią związane. Opracowanie kończy się przedstawieniem niektórych zagadnień z dziedziny życia seksualnego. Jest to dziedzina wymagająca pełnego opracowania ze względu na kontrowersyjność problemową i jej aspekt sytuacyjny, będący pograniczem życia osobistego i społecznego.

Druga wersja podręcznika została zbudowana na innych podstawach niż pierwsza. Autor posłużył się w niej trzema kręgami odniesień funkcjonujących wśród teologów posługujących się językiem niemieckim. W ten sposób powstała nowa struktura podręcznika oparta na odniesieniach człowieka do Boga, do siebie samego i do bliźniego (z uwypukleniem spraw społecznych). W ukazanych dwóch wersjach Autor starał się dać wyraz postulatowi, którym poświęcił wiele czasu w swych poprzednich publikacjach.¹² Nie wszystko jednak zdołał opracować, mimo że widział tego pilną potrzebę. Stąd pracował nadal nad kolejną wersją podręcznika, która ukazała się w 1979 r.

Trzecia wersja podręcznik składa się z dwóch tomów i nosi tytuł *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys teologii moralnej*. Pierwsza część tej pracy stanowi teologię moralną ogólną, druga zaś szczegółową. Cały podręcznik został oparty na inspiracjach Soboru Watykańskiego II, ukazanych w dekrecie o formacji kapłanów (*Optatam totius*). Główną ideą według dekretu jest nowo odkryta biblijna idea powołania. Autor już w swych poprzednich opracowaniach, jeszcze przed Soborem, wskazywał na nią. Była ona znana i innym moralistom polskim, ale w ich opracowaniach znalazła swój wyraz tylko w teologii moralnej ogólnej. W całości jedynie praca ks. prof. Olejnika zaprezentowała ideę odpowiedzi na powołanie Boże. Sposób realizacji powołania został osadzony na dwóch postulatach treściowych, wskazywanych już we wcześniejszych publikacjach, aretologii i skramentologii.¹³ Nadto szczególną uwagę należy tu zwrócić na organiczną łączność cnót Boskich z odpowiednimi sakramentami. Przez to teologia moralna stała się strukturalnie bardziej spójna i w pełniejszy sposób zostało ukazane jej nadprzyrodzone znamię.

Analizując kolejne wersje podręcznika ks. prof. S. Olejnika widać, że bodźcem do dojrzewania poglądów Autora były soborowe postulaty odnowy wyrażone w słowach: „Szczególną troskę należy skierować ku udoskonaleniu teologii moralnej, której naukowej wykład karmiony w większej mierze nauką Pisma świętego niech ukazuje wzniosłość powołania wiernych w Chrystusie i ich obowiązek przynoszenia owocu w miłości dla życia świata”.¹⁴

Wdrażanie w życie szczegółowych wskazań soborowych doprowadziło do powstania w latach 1998-1993 czwartej wersji siedmiotomowego pod-

ręcznika. Dowartościowane zostało w nim siedem orientacji wskazanych przez sobór: 1) chrystocentryczna, 2) eklezjocentryczna, 3) biblijna, 4) mistyczna, 5) ekumeniczna, 6) antropologiczna, 7) kairologiczna. Wszystkie orientacje zostały zogniskowane wokół tematyki chrystologiczno-eklezjalnej i filozoficzno-etycznej.

Naczelną ideą, na której została oparta ta wersja podręcznika, jest idea powołania Bożego. Choć była ona widoczna już w poprzednich edycjach podręcznika, teraz pełniej posłużyła za myśl przewodnią omawianych treści. Idea ta, wraz z szeroko ujmowanymi implikacjami życiowymi, ma swoje źródło w Piśmie Świętym. Z ideą powołania została powiązana idea daru, także mająca swe biblijne pochodzenie. Wydaje się ona jednak być bardziej konkretną i uszczegółowioną życiowo przez dary, którymi Bóg obdarza każdego człowieka. Na uwagę zasługuje tytuł tej wersji: *Dar – Wezwanie – Odpowiedź*. Zamiast słowa „powołanie”, występującego w poprzednich wersjach, w tej wersji zostało użyte słowo „wezwanie”. Słowa te są bliskoznaczące, jednak nie tożsame. „Powołanie” wskazuje na osobowe działanie człowieka, podczas gdy „wezwanie” wskazuje na powinność moralną działającego.

Na specjalne podkreślenie zasługuje w tej wersji dokonany przez Autora zabieg strukturalny polegający na syntezie myśli biblijnej z myślą etyczną. Przez to została ukazana zgodność zbawczego dzieła z wielką godnością człowieka, mającą swe źródło w jego prawach osobowych. Te dwie rzeczywistości przenikają się wzajemnie i prowadzą do jedności tego, co jest odwieczne i absolutne, z tym, co zmienne i aktualne czasowo.¹⁵ Analiza podręcznika ks. prof. Olejnika pokazuje, że Autor trzyma się wiernie interpretacji ideałów Ewangelii. Nie idzie na łatwizny, które podsuwa dzisiejszy świat. Miarą wiernej interpretacji są kryteria świętości i ostatecznej celowości życia chrześcijańskiego. Jest rzeczą oczywistą, że takie – pełne opracowanie w całości jest niemożliwe w ramach jakościowych i ilościowych jednego podręcznika. Wskazuje jednak drogę do monograficznych opracowań jawiących się zagadnień.

Czwarta wersja podręcznika została szybko wyczerpana. Autor chcąc wyjść naprzeciw kolejnym zapotrzebowaniom, cały czas stara się udoskonalać swój podręcznik. W wyniku nowych przemyśleń ukazały się dwa tomy (trzeci czeka na wydanie) piątej wersji podręcznika. Pierwszy zajmuje się zagadnieniami ogólnymi z zakresu teologii moralnej i nosi tytuł *Teologia moralna fundamentalna*, drugi omawia wymiar osobistego życia człowieka i nosi tytuł *Teologia moralna życia osobistego*. Pewne partie w tej wersji podręcznikowej zostały skrócone w porównaniu z czwartą wersją, autor też sta-

rał się podać po każdym paragrafie literaturę naukową i popularno-naukową odnośnie danego zagadnienia.

W podręczniku ks. Olejnika widać nie tylko aspekt teoretyczny, ale i praktyczny, który ściśle jest związany z potrzebą doskonalenia życia indywidualnego i społecznego. Postulują to wszystkie syntezy moralne, tak religijne jak i świeckie. Trzeba jednak zauważyć, że różnie ten postulat realizują.¹⁶ Są rozwiązania poprawne i błędne. W dużej mierze zależy to od założeń, które przyjmuje się do budowy systemu naukowego. Ks. prof. S. Olejnik obrał drogę idei powołania, którą wiernie kroczy aż do chwili obecnej. Na tej drodze usiłuje dać odpowiedź na powstające coraz to nowe problemy moralne dotyczące życia osobistego i społecznego. Praca ta wymaga pogłębionego studium w zakresie wielu dziedzin naukowych, co pozwoliło ks. Olejnikowi na głębokie dostrzeżenie różnic pomiędzy różnymi systemami moralności i właściwą ich ocenę. Na tej bazie wyrósł spójny i nowoczesny system teologii moralnej znajdujący swój pełny wyraz w wydaniu podręcznikowym. To ambitne zadanie zostało w całej pełni wykonane przez Jubilata i niewątpliwie zyskała na tym polska teologia moralna.

PRZYPISY

¹ S. Olejnik, *Współczesne kierunki, zagadnienia i postulaty teologiczno-moralne*, „Collectanea Theologica” 23(1952) s. 66.

² Por. S. Olejnik, *O nowe drogi dla teologii moralnej*, „Collectanea Theologica” 25(1954) s. 575-579.

³ Tamże, s. 595-596.

⁴ S. Olejnik, *Współczesne kierunki...*, art. cyt., s. 81-82.

⁵ Por. S. Olejnik, *Chrześcijanin wobec Boga*, Warszawa 1969, s. 18.

⁶ Por. Sth 1-2, q. 58, a. 3, ad. 3.

⁷ S. Olejnik, *Współczesne kierunki...*, art. cyt., s. 96.

⁸ S. Olejnik, *Teologia moralna szczegółowa. Chrześcijanin wobec Boga – religijność*, Warszawa 1969, s. 65.

⁹ Por. Tamże, s. 7.

¹⁰ S. Olejnik, *Teologia moralna szczegółowa*, cz. 2, z. 1, *Katolicka etyka życia osobistego*, Warszawa 1969, s. 15.

¹¹ Tamże, s. 21.

¹² S. Olejnik, *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys teologii moralnej*, Warszawa 1979, s. 73.

¹³ Por. S. Olejnik, *Współczesne kierunki...*, art. cyt., s. 96.

¹⁴ DFK nr 16.

¹⁵ S. Olejnik, *Dar – wezwanie – odpowiedź. Teologia moralna*, t. 1, *Wprowadzenie i idea wiodąca*, Warszawa 1988, s. 1175-1176.

¹⁶ Por. S. Olejnik, *Problem ostatecznego kryterium dobra w moralności chrześcijańskiej*, w: *O Bogu i człowieku*, t. 2, Warszawa 1969, s. 196.